

Vzdělané dítě jako úspěšné naplnění migračního a rodičovského projektu? Vietnamské matky, jejich děti a vzdělanostní aspirace¹

Educated Children as a Result of the Successful Fulfilment of the Migration and Parenthood Project? Vietnamese Mothers, their Children and Educational Aspiration

Adéla Souralová

ABSTRACT The children of Vietnamese immigrants are usually considered high achievers in school – not only in the Czech Republic, but also for example in the USA where, since the 1990s, they are commonly seen as a “model population” of an assimilated/integrated immigrant group. This study contributes to the discussion on the educational aspirations of second generation immigrant children. Drawing upon qualitative research in which I conducted 50 in-depth and semi-structured interviews with Vietnamese mothers (25) and second-generation children (25), the article analyses the role of education in the narrations of the informants. How do they talk about education? What is its role in post-migratory settlement? And how is education manifested in definitions of parenthood/motherhood? The answers to these questions illuminate the way in which the migratory project and parenthood are defined. The analysis is focused on how, through education, migration and parenthood is understood by the respondents. The main finding which goes through whole article is the following: the educated child = the integrated child; the integrated child = successful parenting; successful parenting = accomplishment of the migratory project.

KEY WORDS Vietnamese immigrants, second generation, education, migration, parenthood

Úvodem: lepší život, migrující rodiče a děti migrantů

V roce 2012 natočilo Sdružení pro integraci a migraci pětadvacetiminutový dokumentární film o pracovních migrantech v České republice s názvem *Lepší život*.² Jedním ze čtyř protagonistů tohoto filmu je Duc, potomek vietnamských imigrantů od dětství žijící v ČR. Také on vypráví svůj příběh a dotýká se několika klíčových témat, když popisuje:

Od malička jsem chodil k české chůvě, u tý jsem byl třeba od rána do večera a rodiče jsem vídal večer, v noci, večer, v noci. Když jsme vyrůstali, kdy to bylo nejkritičtější, tak na nás neměli čas.

Sociální studia. Katedra sociologie FSS MU, 2/2014. S. 75–97. ISSN 1214-813X.

¹ Tento text vznikl s podporou Grantové agentury České republiky v rámci výzkumného záměru Vzdělávací strategie dětí migrantů a dětí z etnických menšin (P404/12/1487).

² Film je dostupný na <http://www.youtube.com/watch?v=4RVmRL0nYIs>.

Tak jsme se moc s tou vietnamskou asijskou kulturou neztotožnili, takže jsem vlastně vychovanej v duchu západních tradic, dalo by se říct. Budík je nastavenej na šest hodin ráno, vstanou, vyčistí si zuby, vezmou si věci a jdou hned do krámu, otevřou a pracujou od šesti do půl desáté a mezi tím se třeba nestihnou ani naobědvat v normální čas. Někteří lidi obědvaj třeba v šest a večerí v deset. [...] Rodiče si to oddřou, abychom my mohli chodit do školy. Podle mě kdybych zůstal ve Vietnamu, tak nedostanu tak dobrý vzdělání, jaký teď dostávám. [...] Myslím si, že naši rodiče vychovávají budoucí inteligenci českého národa.

Ducův příběh má být příběhem o „lepší životě“. Je to příběh o migrantech první generace, kteří do České republiky přišli za prací – těmi jsou Ducovi rodiče, jejichž (lepší) život je ztělesněn v intenzivním životě pracovním, který je neodbytně spjat s podnikáním a který mnohdy převálcovává život soukromý, rodinný, život, ve kterém je čas tráven s dětmi. Zároveň je to také příběh o aspiracích na budování inteligence českého národa (s nadsázkou) a o naplňování šance na lepší život, která je nastolena migrací rodičů a orientována na budoucnost, v níž vzdělání hraje klíčovou roli. Oba tyto životy jsou neodmyslitelně spjaty: první z nich umožňuje ten druhý a druhý činí ten první smysluplným a naplněným. Tento text zachycuje výše uvedenou dialektiku a sleduje roli vzdělávání a vzdělání dětí druhé generace ve vyprávěních jich samotných a jejich rodičů.

Grace Kao a Marta Tienda (1995: 3–6) rekapitulují existující literaturu o vzdělanostních aspiracích imigrantské mládeže a klasifikují ji do tří přístupů. Prvním z nich je striktně asimilacionistický přístup předpokládající, že v průběhu času dojde ke splynutí migrantské populace s majoritní, takže původně migrantská kultura bude nerozeznatelná od mainstreamové. Druhý přístup hlásá akomodaci bez asimilace a jeho formulace je založena na výzkumech, které poukazují na akademické úspěchy mladých migrantů (např. Rumbaut 1990). Hlavním argumentem formulovaným v tomto diskurzu je, že dokud se mladí migranti přizpůsobují, ale neasimilují (například nestýkají se s americkými vrstevníky), jsou úspěšnější v edukačním procesu. Jakmile dojde k asimilaci s vrstevníky z majority, dochází k poklesu studijních úspěchů. Podobně Hao a Portes (1998) uvádějí, že čím déle daná imigrantská skupina žije v nové společnosti, tím více se výsledky ve vzdělávání přibližují výsledkům v majoritě. A třetí přístup je postaven na imigrantském optimismu a selektivitě migrace. Podle tohoto přístupu má na vzdělanostní aspirace dětí vliv samo-selekce migrace a fakt, že migranti jsou predisponováni k adaptaci v nové společnosti a role rodičů je zde zásadní. V kontextu těchto výzkumů pak vyniká jedna (heterogenní) skupina migrantů: asijská Američané. Ti bývají (a to nejen v USA) ve veřejném diskurzu velice často označováni jako modelová populace úspěšně zvládající přechod do nové země (Kao 1995). Dosažení vzdělání je pak jedním z hlavních indikátorů tohoto úspěchu, jenž je například ve Spojených státech kontrastován se selháváním jiných komunit, zejména černošské či tzv. latinos (Kao 1995; Kibria 2001; Wolf 2003).

V českém kontextu pak najdeme několik studií, které se věnují otázce vzdělanostních aspirací vietnamských dětí. Jak uvádějí Jánková, Průšvicová a Čermák (2011: 489), kteří se ve svém textu zaměřují na integraci dětí Vietnamců na základních školách, dochází podle vyučujících k proměně školního úspěchu těchto dětí. Citují jednu z vyučujících: „Došli jsme k závěru, že asi záleží na tom, kdy přišli jejich rodiče a usadili se tu. Zpočátku sem jezdila inteligence a bohatší Vietnamci. Dneska už to tak není.“ K podobnému závěru, a sice že vzdělanostní aspirace se liší mezi druhou a jeden-a-půltou generací a že důležitou roli hraje doba

příchodu rodičů, potvrzuje také Hrdličková (2010), jakož i data výzkumu *Vzdělávací strategie dětí migrantů a dětí z etnických menšin*. Cílem tohoto textu však není komparace s ostatními skupinami ani potvrzení či vyvrácení představy vietnamských studentů a studentek jako premiantů a premiantek. Tato stať si klade za cíl analyzovat roli vzdělávání v naracích první generace rodičů a druhé generace dětí. Jakou roli hraje vzdělání v post-migračním životě dětí a v chápání migračního projektu rodičů? A jak se manifestuje v definicích rodičovství?

Mnoho zahraničních výzkumů upozorňuje na fakt, že rodiče-imigranti z Asie hrají výraznou roli ve vzdělávání svých dětí, a to především svou podporou jejich vysokých aspirací na akademický úspěch (Kao 1995; Zhou 2000). Já se v této části zaměřím na to, jak samy matky zasazují tyto aspirace do svých koncepcí „dobrého“ rodičovství či „dobrého“ mateřství a jak toto interpretují děti.³ Velice podnětná je v tomto ohledu studie asijských matek žijících v Austrálii, ve které Pranee Liamputtong (2006) rozpracovává téma „dobrého mateřství“ a způsobů, jakým matky-migrantky definují samy sebe jako „dobré matky“. Její analýza rozhovorů ukazuje, že vzdělání dětí hraje důležitou roli v této definici. „Dobrá matka,“ píše autorka (tamtéž: 42), „potřebuje poskytnout dobré vzdělání a podporu dětem, aby jejich budoucnost byla pozitivní.“ S podobnými závěry přichází také na jiném místě (Liamputtong a kol. 2002: 506) ve studii thajských matek v Austrálii, pro které je vzdělání nejen důležitou součástí výchovy dětí, ale také může napomoci k dobrému životu ve společnosti plné sociálních a ekonomických nesnází (intenzivněji zakoušených u migrantů).

Empirický základ pro mé přemýšlení o vzdělávání tvoří soubor padesáti rozhovorů uskutečněných v letech 2010 až 2013 s vietnamskými matkami (25)⁴ a potomky vietnamských rodičů (25)⁵. Výběr informátorek a informátorů následoval princip účelového vzorkování. Oslovila jsem matky první generace migrantů (všechny z nich přišly do České republiky v 90. letech), které v době, kdy jsem s nimi uskutečňovala rozhovory, musely mít alespoň jedno dítě na základní nebo střední škole. Můj výběr dětí vietnamských rodičů byl pak směřován mou snahou o zachycení vzpomínek na dobu základního vzdělávání a reflexe role vzdělávání obecně v životě dětí, a především v jejich vztahu k rodičům. Z toho důvodu se jako vhodná jevila kategorie jedinců, kteří v současné době studují na střední nebo vysoké škole. Taková konstelace výběru informátorů a informátorek mi umožnila zachytit jednak aktuální strategizování rodičů, kteří řeší budoucí vzdělanostní orientace svých dětí, jakož i retrospektivní pohled těchto dětí na události, které nasměrovaly jejich vzdělanostní aspirace. První fáze sběru dat probíhala v letech 2010–2012 jako součást mého výzkumu vietnamských rodin, které najímají chůvy na hlídání svých dětí (viz Souralová 2013). V průběhu této fáze jsem

³ Termíny „rodičovství“ a „mateřství“ jsou v této části používány jako vzájemně nezaměnitelné a odkazují k genderové podmíněnosti jejich významů.

⁴ Většina z mých informátorek přišla do České republiky v 90. letech, kdy následovaly své partnery (kteří většinou měli zkušenost pobytu zde před rokem 1989). Ani jedna neměla a ani neusilovala o české občanství, a to především z důvodu plánovaného návratu do domoviny (viz dále).

⁵ Můj vzorek obsahoval jak děti, které se narodily ve Vietnamu (15) a do ČR přišly nejpozději před dosažením věku pro povinnou školní docházku, tak děti narozené v České republice (10). Věk informátorek (19) a informátorů (6) se pohyboval mezi 16 a 25 lety a všichni v době, kdy jsem rozhovory realizovala, navštěvovali odpovídající stupeň v českém školství (střední či vysoká škola).

realizovala dvacet pět rozhovorů s dětmi, které byly vychovávány českými chůvami a patnáct s matkami, které zaměstnávaly (ať už aktuálně v době, kdy byl rozhovor uskutečněn, nebo dříve) českou chůvu.⁶ Tyto rozhovory se primárně zaměřovaly na otázky rodičovství, péče a chápání výchovy (s přesahem k začleňování a přináležení do české společnosti).⁷ Ve druhé fázi jsem pak realizovala deset rozhovorů s vietnamskými matkami (které české chůvy nikdy nenajímaly). Tyto rozhovory se věnovaly výhradně vzdělávání dětí s ohledem na předchozí migrační zkušenost a současné strategie rodičovství.⁸

Analýza prezentovaná v této stati sleduje, jak skrze vyprávění o vzdělávání vyprávějí rodiče i jejich děti o migraci (příchodu první generace do ČR, jakož i budoucích plánech na následnou re-emigraci/emigraci) a jak skrze tematizaci vzdělávání rodiče a jejich děti artikulují své emické definice rodičovství. Stručně řečeno, skrze pohled na zvýznamňování vzdělávání v rozhovorech interpretuji příběh o migraci a definice rodičovství/dětství migrantů první/druhé generace. Tato analytická strategie mi pak umožňuje zachytit význam vzdělávání dětí v kontextu každodenních rodičovských praktik a v návaznosti na vzorce mobility (prostředové i sociální) rodičů a dětí.

Cesta z Vietnamu do ČR a zase zpátky: migrace pro děti a naplňování post-migračních výzev

Historie vietnamské migrace do České republiky se odehrává na pozadí dvou odlišných migračních režimů, které jsou neodmyslitelně spjaty a které zásadním způsobem ovlivňují charakter vietnamské populace (Baláz a Williams 2007). Zlomovým bodem předělujícím tyto dva režimy je pak rok 1989, od kterého se začíná psát nová kapitola české migrační historie a vietnamská migrace do Československa se mění ze státem řízené na pracovní.⁹ V současné

⁶ Vedle toho jsem uskutečnila patnáct rozhovorů s českými chůvami. Tyto rozhovory však nebyly součástí analýzy, kterou tato stať předkládá.

⁷ V rozhovorech se všemi třemi typy aktérů (matek, chův a dětí) vystupovalo vzdělání a vzdělávání jako důležitá součást každodennosti a vyjednávání vztahů. Matky v mém vzorku hovořily o školních úspěších svých dětí, o důležitosti vzdělání a o roli chův ve vzdělávacím procesu dětí. Chůvy velice často odkazovaly k vynikajícím školním výsledkům dětí v jejich péči a kontrastovaly píli a svědomitost vietnamských dětí s jejich vlastními dětmi. Zároveň také kriticky hodnotily tlak na vzdělávání směřující od rodičů k dětem a nedostatek času, během kterého rodiče s dětmi nemluví o školních povinnostech. A konečně děti popisovaly ekonomické zajištění jejich studií usilovně pracujícími rodiči a praktickou každodenní pomoc chův v učení se – ať už jejich roli v jazykové socializaci nebo v psaní domácích úkolů.

⁸ S ohledem na téma výzkumu nebyly mezi těmito dvěma skupinami matek žádné signifikantní rozdíly v jejich chápání vzdělávání dětí. To je dáno především tím, že najímání chův není chápáno primárně jako integrační strategie, ale jako odpověď na post-migrační rodinnou situaci (Souralová 2014). Hlavní rozdíl mezi rodinami najímajícími a nenajímajícími chůvy je především v jejich ekonomické situaci a přístupu k pracovní aktivitě. Zjednodušeně řečeno, chudší rodiny, které mohou spoléhat pouze na jeden příjem, české chůvy nevyhledávají.

⁹ První fáze vietnamské migrace do Československa se začíná psát již v 50. letech 20. století, konkrétně v roce 1956, kdy z Vietnamu přichází první jednotlivci, včetně asi 100 dětí postižených válkou (Brouček 2003). V 50. letech pak byla podepsána série smluv o vzájemné spolupráci

době jsou Vietnamci třetí nejpočetnější skupinou migrantů (jejich počet dosáhl ke 31. 12. 2011 hodnoty 58 205; ČSÚ 2012), po Ukrajincích (ke stejnému datu 118 932) a Slovácích (81 253). Z celkového počtu cizinců (434 153) tedy Vietnamci tvoří asi 13%. Z hlediska vnitřního členění vietnamské populace je třeba zdůraznit, že demografická struktura je progresivní, s vysokým počtem žen a dětí. V roce 2005 se 21% cizinců vietnamského občanství nacházelo ve věkové skupině do 14 let (v majoritní populaci je zastoupení 15%), naopak na druhém pólu, ve věku nad 65 let, bylo pouze 1% všech Vietnamců. Sedmdesát osm procent občanů se nacházelo ve věku 15 až 64 let, z toho nejvíce (40%) ve věku 30 až 44 let. Ve srovnání s jinými skupinami migrantů byl podíl osob v produktivním věku nižší, což je dáno právě také vyšším počtem dětí.

Existuje relativně velké množství studií mapujících historii vietnamské migrace do České republiky, respektive bývalého Československa, které poukazují na specifika migračních toků v kontextu geopolitických a historických proměn (více viz Brouček 2003; Baláz a Williams 2007 a 2005 aj.). V této části statě mě však zajímá především to, jak je tento příběh o migraci vyprávěn samotnými aktéry, kteří ho zažili, a jak je předáván následující generaci. Sleduji, jak je zvýznamňován migrační projekt rodičů a jakou roli v něm hraje vzdělávání dětí. Červenou nití, která strukturuje a sjednocuje interpretace v této části, je výpověď Hanh,¹⁰ 18leté dívky, která se narodila v České republice rodičům, již do České republiky přišli v 90. letech poté, co zde pobývali před rokem 1989. Hanhina odpověď na mou otázku týkající se rodičů, která zrcadlí „typické“ rysy migračního projektu tematizované většinou mých informátorů a informátorek, zněla následovně:

Přijeli za lepším životem. A i když vím, že teď by se chtěli co nejrychleji vrátit, tak jsou tu jenom kvůli tomu, abych já měla kvalitní studium, právo na ten kvalitní život, na který oni neměli právo, neměli volbu. Proto třeba je to takové to pohánění, že třeba vietnamští studenti jsou velmi pilní a tak, právě tady tohle je tak pohání, že ví, jaký měli jejich rodiče život. A že oni neměli tu možnost. A ti rodiče jim to pořád vtoulkají do hlavy, jaké to bylo, protože ti rodiče moc dobře ví, že pokud jsou ty děti slušné a mají to vychování, tak prostě pochopí, proč ty rodiče museli tolika věcma projít, pro lepší budoucnost svých dětí. Takže já si uvědomuju na druhou stranu, že rodiče jako kdyby obětovali celý svůj život jenom pro nás. A je to jako velká oběť, protože je to prostě pro ně cizí svět a vždycky to pro ně cizí svět bude a oni se sem nemůžou začlenit. Je to těžké, no,

(hospodářské a technické či kulturní). V rámci těchto smluv začali do tehdejšího Československa přijíždět první občané Vietnamu, a to na stipendia a odborné praxe. Zájem ze strany Vietnamu byl pak zintenzivněn v roce 1973, kdy vietnamská strana žádala československou stranu o přijímání vietnamské pracovní síly na vyučení, zaučení a následnou praxi (Brouček 2003: 10). Mezi oběma zeměmi pak bylo uzavřeno množství bilaterálních smluv – podle Williamse a Baláže (2007) jejich počet dosahoval asi padesátky – a do 80. let přicházeli do Československa učni, stážisté a praktikanti především v oborech strojírenství, metalurgie a spotřebního průmyslu (Brouček 2003). „Bratrská pomoc“ a „globální bratrství“ (Baláz a Williams 2005) rozvíjející se v kontextu tehdejšího geopolitického uspořádání mezi dvěma socialistickými státy dosahují svého vrcholu v letech 1980–1983, kdy v Československu žilo přibližně 30 000 osob. V reakci na to jsou pak uzavřeny nové smlouvy, tentokrátě namířené na postupné snižování tohoto počtu. Po listopadu 1989 pak platnost těchto smluv končí a nově přichozí jsou klasickými pracovními migranty/kami.

¹⁰ Všechna jména byla anonymizována.

oni se nikdy nezačlení, ani kdyby chtěli sebevíc. Takže v tom to je, no. *A je to taková ta nafta pro nás*, že víme, čím si jako, co pro nás udělali. Abysme my mohli studovat. Proto nejsme takové ty děcka, které jako do školy musí chodit, ale chtěou do školy chodit. (Hanh, 18 let)

Na následujících řádcích odpovídám na otázku, „jak je definován migrační projekt a zakoušena migrační minulost, současnost a budoucnost“. Zaměřuji se přitom na čtyři obecnější rysy migračního projektu, které se opakovaně objevují v rozhvorech a které jsou klíčové pro pochopení emických definicí a paměti migrace a jejího zvýznamňování ve vztahu ke vzdělá(vá)ní dětí. Jsou jimi: cesta za lepším životem, mezigenerační pnutí a přetrvávající pocit cizosti v nové zemi, představa návratu do Vietnamu a dosažení vzdělání dětmi jako hlavní výdobytek migrace. Nyní se zaměřím na každý z těchto rysů s cílem rozklíčovat to, jak je migrační projekt definován rodiči (první generací migrantů) a jejich dětmi (druhou generací).

Přijeli za lepší životem

Když jsem se sem přistěhovala, měla jsem vidinu toho, že budeme vydělávat, vychovávat děti v lepším prostředí. Koneckonců tady je více možností. (paní Ho, matka dvou dětí)

[Adéla: Jaké to bylo po příjezdu do České republiky?] Celkově velmi smutné. Taková prázdnota. Moc mi chyběl domov a chtěla jsem zpátky. Ale říkala jsem si, že když budu pracovat, tak už se nebudu cítit tak sama a smutně, a že se ten život obrátí v lepší. (paní Duong, matka dvou dětí)

Podobně jako celý dokumentární film zmíněný v úvodu této statě, také mí informátoři a informátorky popisují svůj migrační projekt jako „cestu za lepším“. „Doufala jsem v lepší život,“ řekla mi v rozhovoru paní Ly, matka dvou dětí. Stejně jako v úryvcích z rozhovorů s paní Ho a paní Duong, které uvedly tuto část, také v jejím vyprávění byl „lepší život“ popisován jednak v termínech pracovního života a lepších podmínek pro vyšší výdělek („Vydělávat v lepším prostředí“ a „Když budu pracovat, život se obrátí v lepší“) a jednak v neekonomických dimenzích v zajištění lepších podmínek pro děti („Vychovávat děti v lepším prostředí“).

Jak ve svém výzkumu navrátilců (Vietnameců, kteří před rokem 1989 přišli do Československa a pak je opustili zpět do Vietnamu) ukazuje Kušniráková (2012), představa o České republice / Československu se formuluje kolem přívlastků jako „rozvinutá, bohatá, funkční a prosperující“ země. Na otázku, „které tři věci se vám dnes vybaví, když se řekne Československo?“, autorčini informátoři a informátorky nejčastěji odpovídali „velmi moderní země“, „dobrý systém školství“, „průmyslové výrobky vysoké kvality“, „sociální pořádek“, „vysoká životní úroveň“, „země, kde je funkční a efektivní doprava“, „země rovných šancí, kde muž a žena jsou si rovni“ a „život podle zákonů“ (Kušniráková 2012: 56). Také mé informátorky vzpomínaly na své rozhodnutí opustit Vietnam v termínech hledání „lepšího života“, jak je patrné v úryvcích výše. Klíčovým aspektem definice „cesty za lepším životem“ je přitom důraz na lepší pracovní a ekonomické podmínky v ČR, od kterých se pak odvíjí celková životní úroveň a které jsou základem pro budování nového života v ČR – a to hlavně vzhledem k další generaci. Nezanedbatelnou roli v těchto rozhodnutích pak hraje také rozvinutá imigrantská ekonomika, která se ustavuje na začátku 90. let 20. století

jako odpověď na skončení platnosti smluv (viz výše, pozn. 9). Jak uvádějí některé mé informatorky, již při odchodu z Vietnamu věděly, že v ČR „budou prodávat“ – stanou se součástí imigrantské ekonomiky, jejíž existence spolu s dříve nabytou zkušeností života v českém prostředí je zásadním stavebním kamenem, na němž se buduje definice migračního projektu jako „cesty za lepším“.

U druhé generace je však k lepšímu životu odkazováno v poněkud odlišných termínech. Podobně jako rodiče, také děti druhé generace reflektují rozdíly mezi Českou republikou a Vietnamem a argumentují distinkcí v kvalitě života. Ta je však pro ně spjata především s ekonomickým a politickým rozvojem země. Distinkce mezi těmito dvěma zeměmi se stává významnou součástí rodinné paměti a rodinného narativu. Informace o domovině rodičů se k dětem po dlouhou dobu dostávají zprostředkovaně – ve vyprávěních o jejich vlastním dětství a životě před odchodem do ČR. Dětství první generace se odehrává v 60. a 70. letech, tedy v době, která je poznamenána válečným konfliktem a v oblastech, odkud rodiče většinou pocházejí, také chudobou. Právě válka a chudoba jsou hlavní témata, o kterých je dětem vyprávěno a která pak v rozhovorech vystupují do popředí, když děti hovoří o kvalitách svého života a obdivu směřovaném k rodičům. Například Lien, sedmnáctiletá dívka, v rozhovoru zdůraznila, že její otec je pro ni celoživotním vzorem – zejména kvůli pracovitosti, díky které byl schopen vymanit se z nepříznivých ekonomických podmínek. Lieninými slovy, „táta byl z devíti sourozenců, mamka z pěti a oni měli sotva co jíst a každé den pracovali od rána do večera“. Ztělesněním a symbolem bídy, kterou si rodiče zažili, je v rozhovorech s dětmi práce na rýžovém poli, která zde figuruje jako „strašák“ a stojí mnohdy v opozici k dosažení kvalitního vzdělání. Boa, osmnáctiletá studentka gymnázia, uvedla, že kdyby své studium nezvládla, tak by „asi šla pracovat na rýžové pole ve Vietnamu“.

Vedle vyprávění rodičů mají děti další zdroje vědění o Vietnamu – zejména informace, které si aktivně vyhledávají (na internetu či v knihách), či ty založené na osobní zkušenosti získané během více nebo méně pravidelných návštěv příbuzenstva. V těchto případech pak dochází k reflexi odlišné politické a společenské situace v ČR a ve Vietnamu, a to zejména v termínech demokracie, možností a příležitostí. Hanh, zmíněná v úvodu této části, přemítala o svém možném životě ve Vietnamu a o výhodách života v České republice, přičemž vyjádřila lítost nad dětmi, které tam vyrůstají a které mají daleko méně příležitostí, než má ona. Zároveň uvedla, že by se nikdy nemohla ve Vietnamu začlenit, protože „vím, jaký může být demokratický svět, a teď vím, jak to funguje tam, jaká je tam korupce, všechno, a strašně mě to štve“. Podobně jako předávání rodinných příběhů, také odkaz na toto vědění se v rozhovorech objevuje tehdy, pokud děti chtějí zdůraznit, že díky migraci (a s ní spojené oběti, viz níže) rodičů teď mají podmínky pro lepší život.

Cesta za lepším životem, a je třeba zdůraznit, že tato formulace se objevila snad ve všech rozhovorech, má vyústit v zajištění určitého balíku příležitostí a možností – pro rodiče a pro děti. Rodiče o těchto příležitostech hovoří v termínech lepších pracovních podmínek, které jsou neodmyslitelně spjata s lepšími podmínkami pro děláni rodičovství (viz dále). Základem má být poskytnutí ekonomického kapitálu, který má být potenciálně proměněn v kapitál kulturní, jenž má následně zajistit kvalitnější startovací pozici na trhu práce a v životě vůbec. Stejně tak rozhovory s dětmi sledují podobnou logiku – jen v tomto případě je *cesta* za lepším životem dědictvím od rodičů (jejichž dětství jim tolik příležitostí nepřineslo) a spolu

s ekonomickým kapitálem postupně nabývaným rodiči se v životech dětí manifestuje jako výzva, která má být naplnována uzavřením kruhu a konečným *dosažením* lepšího života. Definice migrace jako „cesty za lepším životem“ je základním kamenem, ze kterého pak vycházejí partikulární definice, jakož i konsekvence pro post-migrační zkušenost první i druhé generace.

Je to velká oběť, protože je to pro ně cizí svět

Za tu celou dobu, co je mamka tady, se do Vietnamu dostala jednou. A to bylo před čtyřma rokama i se mnou a s bráchou. [...] Mamka začala na ten Vietnam šetřit, protože to vyjde na strašně moc peněz, tak tehdy jsme se tam dostali a tehdy poprvé jsem viděla mamku opravdu šťastnou. [...] No ale bylo to jenom na měsíc a nějakých deset dní. Takže se pak hned vrátila do reality, začala pracovat zase. (Yen, 19 let)

Život je tady těžší, protože tady nemáte rodinu a jako cizince vám nemůžou poskytnout takovou pomoc jako vlastním občanům. Chybí mi tady rodina. Přátel mám hodně, ale spíše to jsou Vietnamci než Češi. Přátele Čechy mám taky, ale kvůli jazykové omezenosti je to jen na „pozdravovací“ úrovni. (paní Ho, dvě děti)

Druhým klíčovým rysem migračního projektu a konkrétně post-migrační situace je izolace. Ta je popisována jednak v termínech vztahů mezi majoritou a minoritou (jako distance vůči české majoritě) a jednak v mezigeneračních vztazích. Pocit izolovanosti a absence sítí pak ovlivňují a živí představu návratu do domoviny a dialekticky jsou jí ovlivňovány (srov. Boyd 1989, viz níže).

Cizost světa a přetrvávající distance vůči majoritě, o kterých opakovaně hovoří mé informátorky, odkazují k několika vzájemně souvisejícím rysům post-migračního života. Tím klíčovým je povaha pracovního života – konkrétně pracovní segregace, která limituje možné časové investice do navazování sítí a do rozvoje jazykových kompetencí, které jsou pro ně nezbytné. Práce se pak následně jeví jako únik od cizího světa a je popisována jako jediná smysluplná aktivita vedle trávení času s dětmi. Toto vše je ještě umocněno v rodinách, kde je péče o děti delegována na české chůvy – a s ní i aktivity, které bývají označovány jako přemostující mezi minoritou a majoritou, generující sociální kapitál a směřující k (částečnému) začlenění migrantek-matek. Mimo jiné Louise Ryan (2007) dochází k závěru, že se matky-migrantky začleňují do sociálních sítí právě díky vykonávání role matek – například v sousedství při hrách s dětmi či při návštěvách akcí určených pro děti (viz také Vaiou a Stratigaki 2008; Bell a Ribbens 1994). Nazli Kibria (1993) podobně vyzdvihuje, že v post-migračním kontextu zprostředkovávají aktivity spojené s péčí o děti vztahy navenek, mimo domácnosti. Příkladem zde může být zejména komunikace se školami, s vyučujícími, díky kterým matky nabývají nové kontakty a dovednosti. Následně se taky ony samy stávají prostředníky mezi rodinou a majoritou (viz také GAC 2007: 50). V případě patnácti matek v mém vzorku však tyto role nevykonávají ony, ale chůvy jejich dětí. Ty navštěvují třídní schůzky a fungují jako prostřednice mezi rodinou a majoritou, dokud tuto činnost nejsou schopny vykonávat samy děti.

Migrační zkušenost zároveň generuje různé formy mezigeneračního pnutí. Na jedné straně je kontakt s rodinou ve Vietnamu – s generací předků (rodiči, sourozenci) –, který se

omezuje na telefonáty a sem tam návštěvy (vzhledem k finanční náročnosti jsou tyto závislé na ekonomické situaci rodiny; někteří z mých informátorů jezdí do Vietnamu pravidelně, cca jednou za dva roky, jiní spíše ojediněle – například při příležitosti rodinných rituálů, zejména pohřbů). Vztah k rodičům či sourozencům je tedy v současné době popisován v termínech „chybění si“ či dočasného „vykořenění“ a je udržován především přes pravidelné telefonáty či chatování. Kontakt s původní domovinou je pěstován také prostřednictvím sledování vietnamských televizních stanic. Ani nové komunikační technologie, ani média však nemohou nahradit absentující příbuzné a zastoupit některé z klíčových rolí, které tradičně hrají – například to, že se stávají klíčovými osobami v péči o děti, tedy aktéry, na něž pracující rodiče ve Vietnamu delegují péči, když se matky vracejí po čtyřech měsících placené mateřské dovolené na pracoviště.

Na straně druhé je kontakt s dětmi – generací potomků –, kdy rodiče první generace zažívají se svými dětmi z druhé generace to, co bývá v zahraniční literatuře popisováno jako mezigenerační propast (Kibria 1993) nebo akulturační trhlina (*acculturation gap*, Portes a Rumbaut 1996). Jejich děti, vychovávané v české kultuře, přijímající „českou mentalitu“ (abych použila termín, který samy děti zmiňují) a hovořící plynule česky, mnohdy nenachází stejnou řeč s rodiči. A to jak doslovně, když spousta z nich vietnamsky nehovoří, a někteří dokonce uvádějí, že mluví lépe anglicky než vietnamsky, tak obrazně v případech, kdy nenachází společná témata k hovoru a nesdílejí světónázory. Nicméně tato mezigenerační propast se v rozhvorech s dětmi objevuje jako něco minulého, jako rys dětství, který může být překonán skrze uvědomění si vlastních kořenů a pevného (i když ne manifestovaného), nezpochybnitelného pouta mezi rodičem a dítětem. Právě uvědomění si oběti, kterou rodiče dětem přinesli tím, že opustili svůj domov (viz Yen, která poprvé viděla svou matku šťastnou během návštěvy Vietnamu), je základní součástí biografii druhé generace, která ovlivňuje vzdělanostní aspirace a definice vztahu rodič–dítě.

Ted' by se chtěli co nejrychleji vrátit

Naši se chtějí vrátit na sto pro, mamka řekla, že až budu mít svoji vlastní rodinu, až budu mít vlastní zázemí, vlastního manžela, třeba i vlastní děti, až si řekne prostě, „moje dcera už má svůj život“, tak až si tady to řekne, tak odjede, že vlastně dokonala svoji práci, že už tady jako nemá co dělat v těch Čechách. (Lien, 17 let)

Ve Vietnamu je to jejich rodná země, umí jazyk prostě, nejsou tam tak ztracení, mají tam příbuzné a přátelé. Nám rodiče říkají, že tady jsou kvůli nám, že všechno, co dělají, tak dělají pro nás. A tím, že my máme rozstudované, tak oni čekají, až já dostuduju, brácha dostuduje a pak eventuelně se asi určitě vrátí do Vietnamu. (Nguyet, 20 let)

Návrat do Vietnamu vystupuje v rozhvorech s druhou generací migrantů jako jedno ze zásadních témat strukturujících postmigrační život rodičů. Jak vyplývá ze dvou výše uvedených úryvků, zamýšlený návrat rodičů (první generace) je i v tomto případě úzce napojen na celou definici migračního projektu a na vzdělávání dětí. Na čísla a svědectví o reálné uskutečněných návratech rodičů mých informátorů si však musíme ještě alespoň jednu dekádu počkat, poněvadž prvogenerační migranti, kteří přišli v 90. letech, jsou dnes stále

ještě v produktivním věku a na návrat pomýšlejí až za několik let. Tezi o návratnosti migrace však potvrzuje také demografická struktura vietnamské populace v ČR, kdy pouze 1 % je starší 65 let (viz výše).

Návrat do Vietnamu pak vysvětluje vnitřní nesoulad (až protikladnost) mezi předchozími dvěma rysy migrace – jako cesty za „lepší životem“, po které následuje zakoušení „cizosti“ a „izolovanosti“. Obojí se pak střetává v temporalitě pobývání v České republice, která formuje právě absenci vazeb, neznalost jazyka a izolaci (a je jimi formována). Vietnam jako domov se tak ve vyprávěních objevuje jako místo důvěry a intimity, jako útočiště představované v myslích jedinců (Rushdie 1992), spíše než jako geografický bod *reálného* návratu. Jak uvádí Ketu Katrak, domov může být navštěvován v imaginacích a vzpomínkách, nikoli pouze ve fyzických návštěvách, což umožňuje jedincům zakoušet simultaneitu geografie a „možnost žít tělem zde a svou myslí a imaginací jinde“ (Katrak 1996: 201, citováno v Tran a Espiritu 2002: 369). Z výpovědí mých informátorů vyplývá, že je to právě samotná představa (do budoucna plánovaného) návratu, která je stěžejní pro současný život v České republice. V tomto ohledu není až tak zásadní to, zda se migrant první generace *opravdu* vrátí do Vietnamu, ale to, jak představování si návratu ovlivňuje chápání pozice a vztahu jedince k české společnosti (a jak je dialekticky zakoušen vztah „české společnosti“ k jedinci).

Plánování návratu se tak stává důležitým rysem nejen post-migrační reality, ale také vztahu rodič–dítě. Dočasnost pobytu migrantů první generace v zemi, která se postupně stává domovem (či alespoň bydlištěm) jejich potomků, je artikulována dětem. Ty skrze ni definují nejen migrační projekt rodičů (minulý příchod a budoucí odchod z České republiky), ale také svoje možnosti a příležitosti (vzdělávací, pracovní či obecně životní) vytvořené migrujícími rodiči. Migrační projekt rodičů je tak dětmi chápán jako primárně orientovaný na děti. Rodiče sem přišli kvůli svým dětem, zůstávají kvůli svým dětem a až je jejich děti nebudou potřebovat, přijde na řadu plánování *reálného* návratu. Jak uvedla Lien výše: poslání rodičů v nové zemi vyúsťuje v momentě, kdy se dítě osamostatní a migrační projekt je dokonán. Na to, jak díky výše uvedenému děti chápou svou pozici ve vzdělávacím systému a své možnosti a příležitosti v ČR, se zaměří následující pasáž.

Jsou tu jenom kvůli tomu, abych já měla kvalitní studium, právo na ten kvalitní život. A je to taková nafta pro nás, že víme, co pro nás udělali

Pokud jde o mě, i kdyby se naši přestěhovali, tak já tu prostě musím zůstat. Protože za prvé, mám tu školu, a za druhé, moji sourozenci tu mají taky školu. A prostě školství tady a tam se strašně moc liší. A nechci, aby se učili tam. Z toho důvodu, jak to tam probíhá, ta výuka, tak to fakt nechci. (Anh, 22 let)

To naše úsilí pro naše děti vytvořit jim lepší budoucnost, tak oni sami to cítí. A je to možná i tím, že my jsme tu možnost neměli a oni cítí, že tu možnost mají a že pro to vlastně nemusí vůbec nic dělat, protože finance jdou od rodičů, tak oni sami ví, že musí něco dělat a my je nemusíme nutit. (paní Van, dvě děti)

Tvrzení o motivovanosti vietnamských studujících, jak je popisuje Hanh, jakož i Anhino uvažování o případném návratu do Vietnamu, poukazují na to, že vzdělávání dětí je úzce

napojeno na výše uvedenou definici migračního projektu rodičů. Definice příchodu rodičů jako „obětování se pro děti“ ve vyprávěních dětí uvozuje a vysvětluje jejich současné vzdělanostní aspirace a motivace. Jinými slovy, migrace rodičů a její dopady na život první generace formují to, jakým způsobem druhá generace přemýšlí o své pozici ve vzdělávacím procesu/systému.

Jak v rozhovorech s dětmi, tak s první generací jsou vzdělávací systém a školství v ČR kontrastovány se systémem vietnamským, přičemž prvně zmíněný je považován za kvalitnější.¹¹ Kvalita je pak popisována zejména v dichotomickém chápání vzdělávacích systémů evropských a asijských. Evropské vzdělání nabyté v ČR je hodnotnější zejména proto, že může otevírat brány ke studiu či práci v jiných evropských zemích (zemích EU, nejčastěji jsou zmiňovány Velká Británie či Německo). Naopak asijské (a tedy vietnamské) vzdělávání je dětmi považováno za neadekvátní a příliš zatěžující s ohledem na výsledky a využitelnost. „Já bych svoje děcko nikdy nedala do takového systému. [...] To je prostě ráno do školy, po obědě do školy, večer do školy,“ uvedla v rozhovoru jedna z informátorek. Její pohled na vzdělávací systém ve Vietnamu, který se utváří díky vyprávění rodičů a díky komunikaci s širší rodinou žijící ve Vietnamu, je součástí pocitu vděčnosti rodičům a jejich rozhodnutí opustit Vietnam. K porovnávání českého a vietnamského stylu školní výuky dochází v rozhovorech především ze dvou důvodů. Za prvé se toto srovnávání stává součástí argumentace o tom, že děti druhé generace mají být / jsou vděčné za to, že chodí do jiných typů škol, než chodili jejich rodiče nebo než v současné době chodí jejich příbuzní (typicky bratrance a sestřenice) ve Vietnamu. Ve druhém případě je pak odkazováno na vietnamský školský systém, když rodiče apelují na intenzivní domácí přípravu do školy (někteří například také platí doučovatele a doučovatelky). V tomto případě jsou to kvantita a časová investice známé z Vietnamu, které fungují jako model důkladné školní přípravy v České republice.

Z hlediska výše uvedeného můžeme vzdělanostní aspirace dětí vietnamských rodičů chápat v kontextu reprodukčních strategií rodin. Mezigenerační přenos aspirací mezi první a druhou generací migrantů vystupuje v rozhovorech dvojím způsobem: jako naplnění migračního projektu rodičů a jako naplnění jejich vzdělanostních aspirací. Za prvé tedy, aspirace se formují jako chopení se šance připravené rodiči a jejich příchodem do ČR. Jak je zjevné ve vyprávění Hanh, migrační minulost a post-migrační současnost rodičů (která byla popsána výše) figuruje v narativech jako hlavní zdroj motivace ke studiu. Úryvek z rozhovoru s Anh, 22letou dívkou, která do ČR přišla s rodiči ve věku pěti let, však poukazuje také na přesah migračního dědictví rodičů do budoucnosti. Když jsem se zeptala Anh na to, zda si dokáže představit, že by žila ve Vietnamu, odpověděla mi se zasmáním, že by tam jela „možná tak na dovolenou“. Teprve potom mi vysvětlila, že hlavním důvodem proti životu ve Vietnamu by bylo to, že dosáhla vzdělání v ČR. Z této výpovědi je patrné, že Anh přemýšlí o hypotetické možnosti návratu do Vietnamu v termínech svého vzdělání a vzdělávání. Základním

¹¹ Možná trošku paradoxně však podle výsledků PISA v roce 2012 dosahuje Vietnam lepšího umístění v mezinárodním srovnání než Česká republika – v matematice je na 17. místě, zatímco ČR na 24., v mateřském jazyce Vietnam 19., ČR 27. (pod průměrem zemí OECD), v přírodních vědách pak Vietnam na 8. a ČR na 22. místě (OECD 2012).

argumentem proti návratu do Vietnamu je pro tuto dívku nutnost vystudovat v ČR (případně v Evropě) a následně pak využít své vzdělání taktéž zde. Pokud by tomu tak nebylo, znamenalo by to promarnění šance na lepší vzdělání, kvůli kterému se rodiče přestěhovali z druhého konce světa a začali od nuly nový život (čti: obětovali se). Děti tak s migrací rodičů dědí nejen nové bydliště, ale také směs výtobytků a břemen, které je mnohdy staví před otázku, zda jsou schopny naplnit očekávání rodičů a vzdělanostní aspirace, které rodiče na své potomky kládou (Kibria 1993; Wolf 2003).

A za druhé, jako dodatečné naplnění vzdělanostních aspirací rodičů samotných, kteří je sami nemohli uskutečnit, a to buď kvůli jejich životním podmínkám ve Vietnamu, nebo kvůli migraci a post-migračnímu pracovnímu životu. Jinými slovy, jedná se o využití šance, kterou rodiče neměli, a dopsání *jejich* příběhu o vzdělání. Jedním z důvodů nenaplnění vzdělanostních aspirací rodičů je nemožnost studovat ve Vietnamu – kvůli finanční náročnosti studia, nedosažitelnosti vzdělávacího systému (vysokých škol). Druhým důvodem je pak ruptura v pracovní biografii způsobená odchodem z domoviny a příchodem do nové země a na nový typ pracovního trhu (viz paní Van výše). Bez ohledu na to, co mí informátoři původně dělali v zemi původu, po příchodu do České republiky se stali součástí segregovaných imigrantských ekonomik. U mnohých z nich byl tento přechod doprovázen sestupnou profesní mobilitou, naopak jiní vnímají přesun jako zajištění lepší ekonomické i pracovní pozice – jako například paní Trinh. Tato informátorka vystudovala ve Vietnamu vysokou školu, právnickou fakultu, nicméně od příchodu do ČR se této profesi nevěnovala – v současné době prodává zboží na tržnici. Jedna z jejích dvou dcer by se ráda stala právníčkou, což paní Trinh v rozhovoru popisovala velice kladně a se smíchem dodala, že dcera ví, že ona sama studovala, a tak chce nyní jít v jejich šlépějích.

Shrneme-li všechny čtyři výše uvedené rysy migračního projektu rodičů, můžeme konstatovat, že ten je v naracích napojen na vzdělání a vzdělávání dětí – lepší budoucnost a lepší život v České republice začíná pro druhou generaci začleněním do vzdělávacího systému. Vzdělávání je pak chápáno jako cesta k integraci, jak ukáže další část statě, a pokud je jednou vzdělání dosaženo, uzavírá se tím celý migrační projekt rodičů, kteří se mohou vrátit zpět do Vietnamu (čti: odejít ze země, kde se cítí osamělí, izolovaní a ne doma). Velice zjednodušeně řečeno, migrace se stává hlavním rysem jejich rodičovství (rodičovského sebe-obětování pro děti), určujícím ideály a strategie výchovy.

Vzdělání dětí a jeho význam v definicích mateřství a rodičovství

Předchozí část statě ukázala, jakým způsobem se migrační projekt z významňuje skrze výtobytky ve vzdělávacím systému. V této části se postupně zaměřím na čtyři rysy rodičovství a jeho vztahu ke vzdělávání, které procházejí napříč rozhovory s dětmi a matkami. Odpovím tak na hlavní otázku, „jak je definováno rodičovství a jaká je role vzdělávání v této definici“. Ukáží tedy: za prvé, jak je rodičovství chápáno ve vztahu k pracovnímu životu; za druhé, jak je děláno v každodenní interakci rodič–dítě; za třetí, jak je prezentováno navenek; a za čtvrté, jak jsou definovány cíle rodičovství vzhledem k budoucnosti dětí, která je silně navázána na celý migrační projekt prezentovaný v předchozí části.

Dělání rodičovství na trhu práce

Již výše jsem uvedla, že integrace rodičů do sféry práce hraje důležitou roli v post-migračním usazování. V roce 2009 vlastnilo celkem 88 000 cizinců živnostenské oprávnění – 72 % tvořili muži, 28 % pak ženy. Z tohoto počtu bylo 36 000 občanů s vietnamským občanstvím, kde podíl žen dosahoval 30 %. Velice častým modelem pak je, že oba rodiče mají živnostenské oprávnění a buď pracují spolu v jednom obchodě, nebo mají každý svou vlastní živnost.¹² Práce, konkrétně inkorporace do imigrantských ekonomik (všechny informátorky byly živnostnicemi), se pak stává jednou z hlavních náplní post-migračního života, což s sebou přináší řadu tenzí. Karin Wall a José São José (2004), podobně jako další autorky a autoři (srov. Kibria 1993; Song 1999; Moon 2003), vykreslují překážky, kterým čelí rodiny migrantů ve své snaze o harmonizaci pracovního a rodinného života. Jejich komparativní výzkum Itálie, Portugalska, Francie a Finska poukázal na roli diskriminace, etnických a rasových předsudků, ale také a především na omezení dané charakterem samotné vykonávané práce. Autorské duo zdůrazňuje, že migranti a migrantky čelí – ve větší míře než majoritní populace – dvojitmu tlaku na pracovním trhu. Jednak je to tlak pracovat (stojící v samotné definici migrace jako orientované na práci a finanční výdělek, *pressure to work*) a jednak tlaky vycházející z práce (jako netypické pracovní hodiny a obavy ze ztráty zaměstnání, *pressure from work*), které tvoří hlavní bariéry ve sladění rodinného a pracovního života migrantů, a to včetně samo-zaměstnaných vietnamských živnostníků v ČR.¹³

Vietnamští rodiče tak tvoří dvou-kariérová manželství, ve kterých do popředí vystupuje dualita práce a péče. Ta je popisována „zvenčí“ – typicky chůvami, ale také některými dětmi – jako dichotomie, jako „buď – anebo“, a jsou to z logiky normativních genderových očekávání především matky, které se nacházejí pod hodnoticím drobnohledem a musí čelit kritice směřující k (ne)naplnění ideálu mateřství. Chápání práce (integrace na trh práce) jako protikladu k péči o děti reflektuje západní diskurz o „dobrém mateřství“, který je vytvářen na základě zkušenosti těch, které mají *privilegium* stát se matkami v domácnosti (Segura 1994, viz také Arendell 2000). Úryvek z rozhovoru s paní Veselou¹⁴ ilustruje typická schémata bipolárního chápání rodičovství, kde role rodiče (matky) je separována od role živitele (živitelky).

Jako není možný, že by zavřeli obchod na týden dva, aby mohli jít někde na dovolenou s celou rodinou. Třeba oni jsou schopni platit pro svoje děti na vzdělání, ti jdou do Anglie na tři týdny na jazyk a to je dvacet třicet tisíc, to není málo. To jsou schopni platit, ale aby zavřeli obchod a šli s děckama na dovolenou, tak to je zmar času, jak by řekli. (paní Veselá)

¹² Toto platí jak pro informátorky, které jsem kontaktovala v první fázi výzkumu (najímající chůvy na hlídání dětí), tak pro ty oslovené ve druhé fázi výzkumu.

¹³ Tyto tlaky jsou také jedním z důvodů, proč mnoho vietnamských rodičů hledá pro své děti české chůvy (Souralová 2012), které následně hrají důležitou roli ve vzdělávacím a výchovném procesu dětí.

¹⁴ Paní Veselá, původně z Vietnamu, přišla do Československa v 80. letech a záhy se provdala za českého občana, se kterým má dvě děti. Během rozhovoru se tato informátorka vymezovala vůči „vietnamské komunitě“, o které hovoří v třetí osobě množného čísla („oni“). V současné době působí jako zprostředkovatelka (tlumočnice).

To, co se v tomto úryvku jeví jako „paradox“ mezi časovou investicí do práce a finanční investicí do vzdělávání dětí, mezi zintenzivněním pracovního života a utlumením rodinného života, se pro vietnamské matky stává symbolem upřednostňování potřeb dítěte (ekonomické zajištění kvalitního vzdělání) nad potřebami vlastními (volný čas, odpočinek). Význam vztahu mezi pracovním a rodinným životem sdíleným vietnamskými matkami je nezbytné chápat v kontextu odlišných definic práce a péče, které si s sebou migrantky přivážejí z Vietnamu. Pracovní biografie vietnamských matek se tak formují na jiných základech, než je tomu u majoritní populace, což je dáno několika faktory.

Tím prvním je již výše zmíněná zkušenost migrace a definice migračního projektu přinášejícího výtěžky lepších pracovních podmínek, které musí být vytěženy intenzivním pracovním nasazením. Druhým důležitým aspektem je pak diskrepance mezi ideály péče o děti ve Vietnamu a v České republice. Ve Vietnamu, který pro mé informátorky funguje jako důležitý referenční rámec, trvá placená mateřská/rodičovská dovolená do čtyř měsíců věku dítěte. Následně se žena vrací na pracovní trh a dítě je buď v rukou prarodičů, nebo státních zařízení, což stojí v rozporu s tím, jak je péče o děti v současné době organizována v České republice, kde re-familizační trendy v polistopadovém vývoji rodinných politik vedly k prodloužení placené rodičovské dovolené a k poklesu počtu státních zařízení předškolní péče. Tím podle Sirovátky a Saxonberga došlo k podpoře striktního dichotomického modelu genderových rolí (muž-chleboďárce, žena-pečovatelka), který povzbuzoval ženy opustit trh práce, vrátit se do domácnosti a věnovat se péči o potomky (Sirovátka a Saxonberg 2006). Naplňování modelu mateřství / péče o děti preferovaného ve Vietnamu se tak stává v podobném kontextu obtížnější pro vietnamské matky, které usilují o brzký návrat na pracoviště, protože – jak uvedla výše zmíněná paní Veselá – „všichni v produktivním věku musí pracovat a péče o děti není považována za práci“.

Vietnamské matky tak nestaví dualitu práce a péče dichotomicky, exkluzivisticky, ale jako vzájemnou souhru, kde jedno je naplňováno skrze druhé. Mateřství nestojí v opozici k inkorporaci do sféry práce, ale sféra práce je hlavní arénou, kde se mateřství realizuje – skrze vydělávání finančních prostředků zajišťujících budoucnost dětí. Dvou-kariérová manželství tak nejsou utvářena pro pracovní sebe-realizaci manželského páru, ale pro realizaci rodičovské role. Takové analytické uchopení rodičovské role je stěžejním krokem k pochopení emických definic mateřství jako *péče skrze práci*, jako fluidity rolí spíše než konflikt přinášející dichotomizaci (viz také Segura 1994). Byly to především feministické autorky analyzující mateřství na dálku (Erel 2009; Lutz 2011; Chamberlain 1997), mateřství po migraci (Liamputtong 2006; Segura 1994; Anderson 2000) a mateřství pracujících matek (o matkách najímajících chůvy viz Macdonald 2010), které ve svých výzkumech zdůraznily nutnost chápat životelskou roli matek jako součást jejich dělání mateřství, a nikoli jako selhávání v roli matky či jako konflikt dvou neslučitelných rolí. Mnohé matky-migrantky zakoušejí mateřství neoddelitelně od práce – a jak uvádí Bridget Anderson (2000: 118), péče těchto matek je ztělesněna v „plodech tvrdé práce [...] spíše než v rozmazlování“.

Na uznání významu těchto plodů si však nicméně mé informátorky (a matky mých dětí-informátorů) musejí počkat do doby, kdy jejich děti dospějí. Řada dětí z druhé generace v rozhovorech retrospektivně popisuje nepochopení a stesk po každodenním naplňování vztahu matka–dítě (respektive rodič–dítě), kdy děti by upřednostnily rodinnou dovolenou

před kumulací ekonomického kapitálu.¹⁵ Zpětně jsou však tito informátoři schopni ocenit důvody, které jejich rodiče vedly k zintenzivnění pracovního života, a shrnují, že „i když nebyli s námi, dělali všechno pro nás“. Podobnou rétoriku používají také mí informátoři z druhé generace, kteří reflektují, jak jejich matky upřednostňují jejich vzdělání před vlastními potřebami a na úkor plnohodnotnosti svého života. Lien, 17letá dívka, na téma svého vztahu s matkou vypověděla následující:

Maminku jako normálně neobjímám skoro vůbec, v životě jsem jí neřekla „mami mám tě ráda“, tu větu jsem jí v životě neřekla, ale přesto ji mám hrozně ráda, protože dělá pro mě hrozně moc, a tím mně to vynahrazuje, i když to nedáváme najevo ani tělesně, ani slovně, a já vím, že mě má ráda, já to prostě vím, a dává to najevo tak, že si dělá o mě starosti, že se stará o to, abych měla dost peněz na všechno, co budu chtít, zajišťuje to vzdělání, a jak pro mě chce to nejlepší, tak mi to vynahrazuje, i když mi neřeká „mám tě ráda“. (Lien, 17 let)

Jak je patrné v tomto úryvku, také děti zasazují hlavní část rodičovství svých rodičů do sféry trhu práce – ani pro ně nestojí participace na trhu práce v opozici k děláni rodičovství. Děti jako Lien tak uznávají podobnou definici mateřství (včetně jejích tenzí), kterou rozvíjí ve svém výzkumu rodin najímajících chůvy v USA Cameron Lynne Macdonald. Ta píše, že „být dobrou matkou často znamená pracovat a financovat nadstandardní aktivity [elitní školy], a to v době, kdy pracovat mimo domácnost mnohdy znamená selhávat jako matka“ (Macdonald 2010: 34). Zatímco ve výzkumu Macdonald jsou tyto aktivity výrazně třídně definovány, v kontextu mnou realizovaných rozhovorů se kumulace ekonomického kapitálu rodiči za účelem jeho transformace v ekonomický kapitál dětmi odvíjí od toho, jaké kurikulum jsou dětem schopni předat sami rodiče a na jaké kurikulum musí hledat třetího (placeného) aktéra. A to ať už kvůli předmětům pomáhajícím dětem v integraci do majority (typicky český jazyk a najímání českých chův), nebo kvůli zlepšení vědomostí v oblastech, které považují za důležité z hlediska dalšího studia a uplatnění na trhu práce (typicky cizí jazyk či doučování v matematice).

Dělání rodičovství skrze každodenní motivaci ke vzdělání

Jedním z hlavních témat rozhovorů s dětmi byla jejich percepce rodičovství, péče a výchovy. Otázka, která toto téma otevírala, zněla: „Jaký je rozdíl mezi českou a vietnamskou výchovou?“ I přes mnohé odlišnosti ve výpovědích dětí se všichni informátoři shodli na dvou společných rysech: prvním byla rychlá odpověď „ano, rozhodně jsou tam veliké rozdíly“ a druhým pak definování těchto odlišností, které podle dětí spočívají v rozdílném přístupu českých

¹⁵ Proměna v chápání rodičů a jejich vztahu k dětem úzce souvisí s proměnou chápání vlastní (etnické) identity a přináležení. Například Bui, 20letá dívka, popsala proměnu svých postojů jako přechod (v jejím slovníku „návrat“) od „češství“ (zpět) k „vietnamství“: „Když jsem byla malá, tak se mi líbila ta česká výchova, protože není tak přísná. Moji rodiče mě nikam nepouštěli, protože se o mě báli. Ale čím jsem starší, tím víc jim rozumím a přicházím zase zpět k vietnamskému. Protože předtím jsem byla odvrácená.“

a vietnamských rodičů ke vzdělávání: v příslosti a tlaku na vzdělání, který prostupuje celým vztahem rodič–dítě.

Už v úryvku z rozhovoru s Lien výše bylo zjevné, že bezprostřední každodenní kontakt rodič–dítě je omezen strukturou imigrantských ekonomik a že tedy hlavní zdroj děláni rodičovství je nutné hledat na trhu práce. I přes pochopení tohoto modelu je však v rozhovorech vztah s rodiči porovnáván se vztahy „v českých rodinách“ (do nichž děti získávají vhléd buď skrze své kamarády, nebo díky kontaktu s českými chůvami). Rodičovské strategie a různé podoby vztahu rodič–dítě jsou tak nejen diverzifikovány, ale hlavně hierarchizovány (každodenní kontakt a uvolněnější výchova stojí hierarchicky výše).

Vhléd do každodennosti naplňování vztahu matka–syn s ohledem na tematizaci vzdělávání nám může poskytnout vyprávění Minha (17 let) a jeho matky, paní Pham. Minh se narodil v České republice, pár let poté, co se jeho matka přestěhovala do menšího českého města a založila zde svou živnost. Jako samoživitelka byla nucena hledat výpomoc s péčí o Minha – a našla si paní Kosovou, kterou má dodnes Minh za svou babičku a udržuje s ní vřelé vztahy. V následujících dvou úryvcích z rozhovorů, které jsem uskutečnila s Minhem a paní Pham, můžeme pozorovat, jak tito dva kolem tématu vzdělávání (v tomto případě školní přípravy) vypráví o svých vztazích:

No jako babička na to, jak dlouho je v důchodě, tak si toho dost pamatuje, třeba i ze školy, a poradí a tak. Jako teďka už se jí neptám, protože se zeptám spolužáků nebo si to najdu na internetu, ale dřív to nešlo, tak jsem se vždycky ptal nebo ona někoho zavolala. Třeba trojčlenka jsem se jí ptal, tak ona mi to vysvětlila. Jako já vím, že máma by mi ten čas ráda dala, ale nemůže, protože je sama, musí vydělávat, jinak jako nemohl bych na školu nikam. Jako teď se mi to snaží vynahradiť, ale teďka už to nedožene ten čas, co byla babička se mnou. (Minh, 17 let, syn paní Pham)

Někdy je mi líto, že na něj nemám čas. Večer přijde od babičky domů, pak vařím, jíme a jdeme spát. Málo spolu mluvíme, on se jen dívá na televizi a pak jde spát. Tak strašně toho lituju, ale jinak to nejde. A on se nechce doma učit, pořád říká, že mu stačí jen ve škole, no a pak má špatný známky. Já mu pořád říkám, že to nestačí. On je chytrej, ale ve škole to nestačí, musí taky doma. [...] A pak mi říká, „maminko, já nejsem tvůj robot, že ty tady zmáčkneš a já budu jíst, zmáčkneš a já budu spát. Nejsem tvůj robot.“ (paní Pham, matka Minha)

Případ Minha a paní Pham poukazuje na opakující se rysy definice rodičovství, kterou mí informátoři a informátorky sdílejí. Vzdělávání se v těchto úryvcích stává důležitým tématem rodičovské interakce a naplňuje se právě skrze motivaci ke vzdělávání (a jak již bylo uvedeno výše, skrze finanční podporu vzdělávacího procesu). Rodiče zároveň vystupují v rozhovorech jako hlavní zdroje motivace a hlavní „strážci“ nad naplňováním nezbytného kurikula, a to i v těch případech, kdy se o dítě stará chůva (její role pak spočívá především v dohledu nad / pomoci s plněním povinností stanovených rodiči, viz výše příklad Minha).

„Strážení“ nad plněním školních povinností probíhá různými způsoby – především však skrze pozitivní a negativní motivaci. K té pozitivní, která je častěji tematizována matkami než dětmi, patří především odměny za dobré známky (sladkosti, finance). Děti však častěji tematizují negativní motivaci, respektive motivaci, která má na ně negativní dopad (ačkoli takto není zamýšlena rodiči). I přes vědomí toho, že rodiče *samozejmě* tlačí na vzdělání výhradně

pro dobro svých dětí, zdůrazňovali mí informátoři, že „to je moc“ – což stálo v kontrastu s výpověďmi matek, které tvrdily, že na děti netlačí, že děti se chtějí samy tolik učit.¹⁶ Linh, v době rozhovoru 21letá studentka vysoké školy, popisovala svou zkušenost s „vietnamským způsobem“ motivace dětí. Vzpomínala, že během jejich studií na střední škole ji rodiče „shazovali“ a neustále poukazovali na úspěchy jiných dětí s cílem motivovat ji k lepším výsledkům. V té době však toto jednání na ni nemělo kýžený efekt a způsobovalo oddálení mezi dcerou a rodiči. V jejím vyprávění pak bylo zřejmé, že pro ni byla bolestná právě nevyváženost mezi tlakem na vzdělání a dalšími aktivitami rodičovství, které postrádala – jako projev lásky, důvěrné „poklábosení“ apod. (toto vše Linh zažívala s českou chůvou-babičkou). Podobně Anh, která v současné době studuje na univerzitě mimo město, kde bydlí její rodiče, popisovala, že jí maminka často volá, aby se zeptala, kdy *konečně* dokončí školu. Anh toto její počínání interpretovala jako stresující a stěžovala si, že podobné hovory jsou téměř výlučnou náplní jejich komunikace. Tato informátorka si vysvětlovala opakující se telefonáty mimo jiné jako odpověď na tlak, který její rodiče zakoušejí v rámci komunity, kde jsou opakovaně tázáni na školní úspěchy (viz dále).

Dělání dobrého rodičovství skrze prezentace školních úspěchů

Jednou z hlavních otázek, kterou jsem v rozhovorech kladla matkám-informátorkám, byla následující: „Můžete mi říct něco o svých dětech?“ Již od svých gatekeeperů, informátorů z druhé generace, jsem věděla, že rodiče velice rádi hovoří o svých dětech a že vést hovor na toto téma bude daleko jednodušší, než kdybych se zajímala o jejich pracovní život. To se potvrdilo záhy, když snad všechny mé informátorky začaly odpověď na výše uvedenou otázku tematizací úspěchů a dosažených cílů ve vzdělávání jejich dětí. Na prosbu, zda by mi mohla říct něco o svých dětech, odpověděla paní Ho následovně:

Mám jednoho chlapečka, kterému je dvanáct let, a malou holčičku, které je devět let. Oba se narodili tady v České republice. Jsou hodní, dobře se učí. Jsme spokojení. S manželem je směřujeme k tomu, aby se učili a za každou cenu dokončili vzdělání. (paní Ho, matka dvou dětí)

Od paní Ho se dovídáme o jejich dětech následující informace v tomto pořadí: pohlaví a věk, místo narození, charakter, úspěch v učení, pocit ohledně rodičovství a směr, kam jako rodiče chtějí děti vést. Tento úryvek je jen jednou ukázkou toho, jak rodiče hovoří o svých dětech a od čeho odvozují svou spokojenost / naplnění ideálu rodičovství.

„Nejdřív to byly peníze, pak nejmodernější auto a teď jsou to děcka,“ sdělila mi v rozhovoru již zmíněná Anh svou reflexi toho, od čeho Vietnamci odvozují své postavení v komunitě ve vztahu k ostatním jejím členům, známým či příbuzným. Její postřehy zrcadlí závěry kvalitativní studie, kterou uskutečnila Nazli Kibria za začátku 90. let v USA (Kibria 1993). Autorka mimo jiné uvádí, že akademický titul se stává „zdrojem statusu a prestiže rodiny

¹⁶ Ke kritickému pohledu dětí se blíží také perspektiva chův, které popisují, že děti v jejich péči (většinou na prvním stupni ZŠ) se bojí rodičů, když donesou špatnou známku nebo když na vysvědčení není napsaná žádná další pochvala. Jedna z chův dokonce vypověděla, že vyjednávala s vyučujícími, ať dětem špatné známky do žákovských knížek nezapisují.

v rámci etnické komunity“ (tamtéž: 154), a popisuje, že během svého výzkumu byla několikrát svědkyní toho, jak s sebou rodiče při neformálních setkáních nosili žákovské knížky svých dětí, aby je mohli ukazovat dalším členům komunity.

Rodiče jsou hodně přísní, že třeba během studia nemůžeš mít kluka, protože se musíš věnovat jenom studiu, studium je nejhlavnější, nemusíš pracovat, nemusíš nic, jenom se hlavně uč, to je to hlavní, co rodič chce. Když máš dobrý výsledek, tak rodiče se tím rádi prezentují. Oni se tím hodně chlubí, hlavně tím, co dokázaly jejich děti. Je to něco jako trofej, mně přijde, že to ti čeští rodiče takhle nehrotěj. (Hue, 20 let)

Také v tomto úryvku z rozhovoru s Hue, 20letou vysokoškolskou studentkou, vystupuje do popředí kontrast mezi „vietnamským“ a „českým“ rodičovstvím. Především však tento úryvek vykresluje, jak je školní úspěch dětí – který počíná vybráním vhodné střední školy (gymnázia), vysoké školy a oboru (typicky ekonomie, ale také práv nebo medicíny) a pokračuje přes dílčí úspěchy (složené zkoušky) až po absolvování a promoci – transformován v symbolický kapitál rodičů. Ten hraje dvojí roli: je potvrzením „dobrého rodičovství“ a přináší prestiž v rámci vietnamské komunity (úspěch jako trofej). V prvním případě se zkušenost první i druhé generace Vietnamců v ČR neliší od toho, co ve svém výzkumu asijských rodin v Austrálii popisuje Liamputtong (2006). Ta konstatuje, že právě vietnamské matky v jejím vzorku zdůrazňovaly, že indikátorem dobrého mateřství je úspěch dětí – a ten začíná vzděláním.

Úspěch dětí však dalece překračuje individuální biografii a stává se – což dokládá důležitost „chlubení se“ – symbolem prestiže v komunitě zahrnující příslib do budoucna, že dítě vystuduje, najde si práci a bude schopné finančně zajistit nejen sebe, ale také rodiče.¹⁷ Důraz, jaký rodiče a děti v rozhovorech kladou právě na prezentaci úspěchů navenek, napovídá, že úspěch dítěte je úspěchem rodiny – a analogicky také selhání dítěte znamená selhání rodiny jako takové. Vzdělání naplňované partikulárními jedinci je tedy ze své podstaty rodinným (kolektivním) projektem generujícím zodpovědnost vzdělávaného vůči celé rodinné jednotce. Zároveň, jak ukáže následující část, má takto definované vzdělávání směřovat k úspěchům na trhu práce, které zajistí zvýšení socioekonomického statusu jedince, a tím i rodiny.

Dělání dobrého rodičovství jako překonávání migrační historie

Již výše jsem argumentovala, že migrace rodičů má vytvářet kvalitní vzdělávací příležitosti, kterých se děti druhé generace musí chopit. Výdobytky ve vzdělávacím systému pak mají podle rodičů zpětně minimalizovat „migrační status“ dětí ve vztahu k majoritě (především při integraci na trhu práce), ale také ve vztahu k rodičům. Paní Ho a paní Duong (obě matky dvou dětí zaměstnávající chůvy) v rozhovoru vypověděly následující:

U nás jde ve výchově o to, je nasměrovat k tomu, aby se snažili ze všech sil. A to ve všem. Jsme cizinci, a proto bude pro ně těžké dokázat, že nejsou o nic horší než jiní. Chceme, aby měli lepší život, než máme my. (paní Ho, matka dvou dětí)

¹⁷ V rozhovorech s dětmi se opakuje odkaz na to, že v budoucnu budou pravděpodobně muset finančně vypomáhat svým rodičům – ať již budou rodiče ve Vietnamu, nebo v ČR.

Pro jejich budoucnost je teď pro mě nejdůležitější jejich studium. Když budou studovat, budou mít v ruce titul, bude pro ně pak lehčí si najít práci kdekoliv. Hlavně ve Vietnamu, kdyby chtěli. Takže se teď musí hodně učit. (paní Duong, matka dvou dětí)

Způsob, jakým tyto dvě informátorky hovoří o budoucnosti dětí a směru jejich výchovy, naznačuje, že cílem rodičovství a celého výchovného procesu (jehož je vzdělávání nezbytnou součástí) je mobilizace výtěžků migrace rodičů, která má vést dvěma směry. Jednak má dosáhnout překonání stigma cizince (inkluze ve vztahu k majoritě) a jednak musí vést k nalezení pracovního uplatnění mimo imigrantské ekonomiky (sociální mobilita ve vztahu k rodičům). V obou případech je vzdělávání chápáno jako vyjednávací hranice mezi „my“ versus „oni“ – kde v prvním případě je tato hranice definována etnicky, zatímco v druhém generačně.

V prvním případě tedy figuruje vzdělávání jako proces vedoucí k překonání stigma „cizinec“ a nábouřavající subjektivně zakoušenou bariéru mezi českou většinou a vietnamskou menšinou. Právě tato bariéra vystupuje ve všech rozhovorech jako silně rasově zakořeněná (vystavěná na fyzické odlišnosti) – i když se děti v ČR narodily, vystudovaly české školy, stále zůstávají cizinci, protože jsou potomky vietnamských migrantů. A právě v tomto momentě musí dojít ke kumulaci kulturního kapitálu, jenž má potenciál překonat distinkci „my versus oni“. Dosažení vzdělání tak pochopitelně nefunguje jako konečná stanice ve vzdělanostní dráze jednotlivce, ale jako vstupní brána k socioekonomickému postupu rodiny a k integraci jedince do české společnosti (skrze inkorporaci na trh práce). Aby však vzdělání plnilo tuto roli, musí být získáno na nejkvalitnějších univerzitách a na prestižních oborech, kde děti musí excelovat nad dětmi z majority. Paní Bo, matka tří dětí, uvedla, že aby její děti (a obecně děti vietnamských rodičů) mohly překonat a priori znevýhodňující pozici, „musí být lepší než ti nejlepší“. Informátorka uvedla příklad z imaginárního pohovoru, který někdy v budoucnosti její děti čeká:

Když vedle sebe postavíte Čecha a Vietnamce, tak si zaměstnavatel vždycky vybere toho Čecha. Aby si vybral Vietnamce, musí mít ten Vietnamec navrch, nemůže být jenom průměr, ale nadprůměr. (Paní Bo, matka tří dětí)

Prosadit se na trhu práce tak znamená převyšovat svými kompetencemi ostatní (etnicky zvýhodněné) kandidát(k)y. Tato představa (o nerovnosti a diskriminaci na trhu práce) formuje rodičovské strategie a stojí za tím, co je následně dětmi popisováno jako „přísná výchova“. Je však třeba zdůraznit, že tyto představy nejsou založeny na přímé zkušenosti s trhem práce (dětí mých informátorek ještě pracovní pohovory nezakusily), ale figurují v mentálních mapách jako strukturující element každodenního jednání.

Ve druhém případě je to sociální mobilita ve vztahu k rodičům, tedy vymanění se z imigrantské ekonomiky související s překonáním stigma „trhovce“.¹⁸ Idea generačního profesního posunu je běžná i ve veřejném diskurzu, kde je často tematizována. Například v březnu 2014 pražské vydání *Mladé fronty DNES* prezentovalo v rubrice „Tvář DNES“ příběh Dužana

¹⁸ Děti v mém vzorku často popisovaly, že se v mnohých kontextech (například na úřadech) setkávaly s a priori předpokladem, že jsou stejně jako první generace taktéž trhovci prodávající na tržnici. Úředníky a úřednice pak vyváděly z omylu poukázáním na to, že studují na vysoké škole.

(Duca z dokumentárního snímku v úvodu této statě). „Večerku opouštím, jdu k filmu, říká za mladé Vietnamce Dužan“ zněl titulěk a v perexu následovalo: „Jejich rodiče začínali s malým stánkem na tržnici, nyní vedou večerky a mladou generaci Vietnamců tlačí ke studiu ekonomie. Jejich děti však mají se svým životem jiné plány. [...] Večerky ovládnou další imigranti“ (Brož a Koubová 2014). Možnost převzetí živnosti po rodičích je v rozhovorech vylučována jak dětmi, tak matkami.

Naše děti ví, jaké to bylo prodávat každý den na stánku, od rána do večera v jakýmkoli počasí. Pak jsme měli kamenný obchod, tak to bylo lepší, a teď jsme ve velkoobchodě, tak to už se nedá srovnávat. Ale oni to vidí, jaká je to dřina. (paní Van, matka dvou dětí)

Pracovní biografie rodičů jsou tak prostředkem k dosažení lepšího vzdělání a pozice na trhu práce, ne vzory k napodobování, jak je patrné v tomto úryvku. Mezigenerační mobilita a integrace dětí do společnosti jsou podmíněny tím, že se děti naprosto vymaní z imigrantských ekonomik a začlení se do segmentu pracovního trhu, který byl méně dostupný jejich rodičům.

Souhrnně řečeno, vztah rodič–dítě a rodičovství jako takové jsou vyjednávány na pozadí post-migrační zkušenosti, kterou děti dědí od svých migrujících rodičů. Samy se tak ocitají pod tlakem toho, jak migrační zkušenost rodičů naplnit a zároveň do jisté míry překonat a vymanit se ze stigmatizujících rámců vystavěných na dichotomiích cizinec versus našinec. Vzdělání je prostředkem tohoto vymanění, a proto se stává hlavním tématem migračního i rodičovského projektu. Význam dosaženého vzdělání pak překračuje individuální biografie a stává se rodinnou záležitostí – ztělesněním rodinného úspěchu a postupu na žebříku v rámci komunity i na pomyslném mostě spojujícím rodiny s majoritou.

Závěrem: integrovaný život druhé generace jako výsledek dobrého rodičovství

Vzdělávání a dosažení vzdělání vystupuje v rozhovorech s první a druhou generací vietnamských migrantů jako hlavní výdobytek migrace rodičů pro děti, jakož i hlavní téma a náplň mateřství/rodičovství. Tři hlavní zjištění postupovala analýzou rozhovorů, která byla prezentována v této statí.

Za prvé, *skrže vzdělávání je dosahováno kontinuity celého migračního procesu*, který se rozprostírá z minulosti (rozhodnutí první generace přijít do ČR) do budoucnosti (plánování návratu první generace a záměr usadit se v ČR u druhé generace). Jinými slovy, dosažení vzdělání druhou generací s sebou nese zpětné potvrzení toho, že migrační projekt měl smysl a že se „vyplatil“. Investice do vzdělávání začíná už ve Vietnamu, kdy dochází k rozhodnutí odejít „za lepším životem“, a je naplněna, když dítě dojde vzdělanostního úspěchu a tato prvotní investice se stává smysluplnou. Podobně jako Kibria (1993) můžeme toto přemýšlení o vztahu migrace, rodičovství a vzdělávání dětí popsat v termínech tlaku, kdy břemeno migračního procesu zůstává na bedrech dětí a jejich schopnostech uspět ve škole (viz také Wolf 2003). Dosažení vzdělání není výdobytkem jednoho konkrétního vzdělaného, ale výdobytkem celé rodiny (respektive alespoň tří generací – rodičů, kteří se „obětovali“, dětí, které tlak oběti přetavily ve vlastní výhodnou pozici, a jejich dětí, které se narodí již

integrováním potomků migrantů). Dosažení kvalitního vzdělání a následná inkorporace dětí na trh práce jsou pro rodiče signálem jednak toho, že byli úspěšnými rodiči, a jednak toho, že mohou začít plánovat návrat do Vietnamu. Z vyprávění mých informátorů je jasné, že výše uvedené *kontinuity je dosahováno diskontinuitou v pracovních biografích*. Teprve vymanění dětí z imigrantských ekonomik dává smysl oběti rodičů a jejich intenzivnímu pracovnímu životu v ČR.

Za druhé, vztah rodičů k dětem je mnohdy charakteristický hlubokou *ambivalencí mezi snahou dětem poskytnout vše k integraci a simultánním vytvářením propasti*. Tlak rodičů na integraci dětí (do vzdělávacího systému a následně na trh práce) jde ruku v ruce s jejich snahou předat dětem „vietnamství“ a podněcovat je k nalezení svých „kořenů“ ve Vietnamu. Tím se vytváří ambivalentní očekávání, které rodiče ke svým dětem mají, když po nich chtějí jak integraci, tak obranu odlišnosti. Děti (a dokud jsou malé, tak chůvy) přejímají od svých rodičů plnění řady rolí spojených s administrativou (děti jsou často tlumočníci, starší sourozenci jsou zákonní zástupci mladších a navštěvují třídní schůzky místo rodičů apod.), čímž jsou aktivity rodičů mimo komunitu značně limitovány. Děti tak v tomto případě neslouží jako „mosty“ mezi první generací a majoritou, ale spíše jako dočasné styčné body.

A za třetí, vše výše popsané ukazuje, že za vzdělanostními aspiracemi a motivacemi stojí jednoduchá, avšak komplexní rovnice. Ta zní následovně: *vzdělané dítě rovná se integrované dítě, integrované dítě rovná se úspěšný rodič, úspěšný rodič rovná se naplnění migračního projektu*. Analýza emických definicí rodičovství a migrace ve vztahu ke vzdělávání odkrývá význam vzdělání v každodenním životě migrantů první a druhé generace. Zároveň je tedy třeba tuto triádu, migrace–rodičovství–vzdělá(vá)ní, chápat jako vzájemně se definující.

Poděkování

Děkuji svým informátorům a informátorkám za ochotu a čas věnovaný odpovídání na mé otázky. Velký dík patří také dvěma anonymním recenzentům/kám za podnětné komentáře.

Literatura

- ANDERSON, Bridget. *Doing the Dirty Work? The Global Politics of Domestic Labour*. London: Zed Books, 2000. ISBN 1-85649-761-5.
- ARENDELL, Terry. Conceiving and Investigating Motherhood: The Decade's Scholarship. *Journal of Marriage and Family*, 2000, roč. 62, č. 4, s. 1192–1207. ISSN 1741-3737.
- BALÁŽ, Vladimír a Allan M. WILLIAMS. Path-dependency and Path-creation Perspectives on Migration Trajectories: The Economic Experiences of Vietnamese Migrants in Slovakia. *International Migration*, 2007, roč. 45, č. 2, s. 37–67. ISSN 0020-7985.
- BELL, Linda a Jane RIBBENS. Isolated Housewives and Complex Maternal Worlds – The Significance of Social Contacts between Women with Young Children in Industrial Societies. *The Sociological Review*, 1994, roč. 42, č. 2, s. 227–262. ISSN 1467-954X.
- BOYD, Monica. Family and Personal Networks in International Migration: Recent Developments and New agenda. *International Migration Review*, 1989, roč. 23, č. 3, s. 638–664. ISSN 1747-7379.

- BROUČEK, Stanislav. *Aktuální problémy adaptace vietnamského etnika v ČR* [online]. Praha: Etnologický ústav AV ČR, 2003 [cit. 1. 2. 2014]. Dostupné z: <http://www.cizinci.cz/clanek.php?lg=1&id=107>.
- BROŽ, Jan a Kateřina KOUBOVÁ. „Večerku pouští, jdu k filmu, říká za mladé Vietnamce Dužan“. *Mladá Fronta DNES*, 5. 3. 2014, s. A5. ISSN 1210-1168.
- CHAMBERLAIN, Mary. *Narratives of Exile and Return*. London: Macmillan, 1997. ISBN 0333648269.
- COLLINS, Patricia H. Shifting the Center: Race, Class, and Feminist Theorizing about Motherhood. In GLENN, Evelyn N., Grace CHANGE a Linda R. FORCEY (eds.). *Mothering: Ideology, Experience, and Agency*. New York: Routledge, 1994, s. 45–65. ISBN 0415907764.
- ČSÚ. *Cizinci v ČR podle státního občanství 1994–2012* [online]. 2012 [cit. 1. 2. 2014]. Dostupné z: [http://www.czso.cz/csu/cizinci.nsf/t/B900334BBE/\\$File/c01r02.pdf](http://www.czso.cz/csu/cizinci.nsf/t/B900334BBE/$File/c01r02.pdf).
- EREL, Umut. *Migrant Women Transforming Citizenship*. London: Ashgate, 2009. ISBN 978-0-7546-7494-8.
- ESPIRITU, Yen Le a Thom TRAN. Viet Nam, Nu'óc Tôi (Vietnam, My Country): Vietnamese Americans and transnationalism. In LEVITT, Peggy a Mary C. WATERS (eds.). *The Changing Face of Home: The Transnational Lives of the Second Generation*. New York: Russell Sage Foundation, 2002, s. 367–398. ISBN 0871545179.
- GAC. *Analýza přístupu imigrantů a imigrantek na trh práce a ke vzdělání v České republice*. Výzkumná zpráva pro MPSV. Praha: Gabal Analysis & Consulting, 2007. Dostupné z: http://www.gac.cz/userfiles/File/nase_prace_vystupy/GAC_CIZnaTP_analyza_pristupu_imigrantu_aimigrantek_naTP_publicace.pdf.
- HRDLIČKOVÁ, Zuzana. Dílel postřehy o postojích českých učitelů k žákům z Vietnamu, Číny a Mongolska. In BAREŠOVÁ, Ivona (ed.). *Současná problematika východoasijských menšin v České republice*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2010, s. 98–110. ISBN 9788024426457.
- JANSKÁ, Eva, Alena PRŮŠVICOVÁ a Zdeněk ČERMÁK. Možnosti výzkumu integrace dětí Vietnamců v Česku: příklad základní školy Praha-Kunratice. *Geografie*, 2011, roč. 116, č. 4, s. 480–496. ISSN 1212-0014.
- KAO, Grace. Asian Americans as model minorities? A look at their academic performance. *American Journal of Education*, 1995, roč. 103, č. 2, s. 121–159. ISSN 01956744.
- KAO, Grace a Marta TIENDA. Optimism and Achievement: The Educational Performance of Immigrant Youth. *Social Science Quarterly*, 1995, roč. 76, č. 1, s. 1–19. ISSN 1540-6237.
- KATRAK, Ketu. South Asian American Writers: Geography and Memory. *Amerasia Journal*, 1996, roč. 22, č. 3, s. 121–138. ISSN 0044-7471.
- KIBRIA, Nazli. *Family Tightrope*. Princeton: Princeton University Press, 1993. ISBN 0691021155.
- KUŠNIRÁKOVÁ, Tereza. Vztah vietnamských navrátilců předlistopadové imigrace k československému státu a jeho společnosti. *Český lid – etnologický časopis*, 2012, roč. 99, č. 1, s. 45–66. ISSN 0009-0794.
- LIAMPUTTONG, Pranee. Motherhood and ‘Moral Career’: Discourses of Good Motherhood Among Southeast Asian Immigrant Women in Australia. *Quantitative Sociology*, 2006, roč. 29, č. 1, s. 25–53. ISSN 1573-7837.
- LIAMPUTTONG, Pranee, Susanha YIMYAM, Sukanya PARISUNYAKUL, Chavee BAOSOUNG a Nantaporn SANSIRIPAN. Women as mothers: The case of Thai women in northern Thailand. *International Social Work*, 2002, roč. 45, č. 4, s. 497–515. ISSN 1461-7234.
- LUTZ, Helma. *The New Maids. Transnational Women and the Care Economy*. London: Zed Books, 2011. ISBN 1848132883.
- MACDONALD, Cameron L. *Shadow Mothers. Nannies, Au Pairs, and the Micropolitics of Mothering*. Berkeley: University of California Press, 2010. ISBN 0520266978.
- MOON, Seungsook. Immigration and Mothering: Two Generations of Middle-Class Korean Immigrant Women. *Gender & Society*, 2003, roč. 17, č. 6, s. 840–860. ISSN 1552-3977.

- OECD. *PISA 2012 Results* [online]. 2012 [cit. 1. 2. 2014]. Dostupné z: <http://www.oecd.org/pisa/keyfindings/pisa-2012-results.htm>.
- PORTES, Alejandro a Lingxin HAO. E Pluribus Unum: Bilingualism and loss of language in the second generation. *Sociology of Education*, 1998, roč. 71, č. 4, s. 269–294. ISSN 1552-3977.
- RUMBAUT, Rubén. *Immigrant Students in California Public Schools: A Summary of Current Knowledge* [online]. Baltimore: John Hopkins University – Center for Research on Effective Schooling for Disadvantaged Students Report No. 11., 1990 [cit. 1. 2. 2014]. Dostupné z: <http://ssrn.com/abstract=1883908>.
- RUSHDIE, Salman. *Imaginary Homelands*. London: Penguin, 1992. ISBN 0099542250.
- SEGURA, Denise A. Working at Motherhood: Chicana and Mexican Immigrant Mothers and Employment. In GLENN, Evelyn N., Grace CHANGE a Linda R. FORCEY (eds.). *Mothering: Ideology, Experience, and Agency*. New York: Routledge, 1994, s. 211–233. ISBN 0415907764.
- SIROVÁTKA, Tomáš a Steven SAXONBERG. Failing Family Policy in Post-Communist Central Europe. *Journal of Comparative Policy Analysis*, 2006, roč. 8, č. 2, s. 189–206. ISSN 1387-6988.
- SOURALOVÁ, Adéla. Vietnamské rodiny a jejich české chůvy: Vzájemná závislost v péči o děti. *Sociální studia*, 2012, roč. 9, č. 3, s. 31–50. ISSN 1214-813X.
- SOURALOVÁ, Adéla. *Vietnamese Immigrant Families and Czech Nannies: Mutual Dependency, Emotionality, and Kinship Ties in Caregiving*. Brno, 2013. Disertační práce. Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií, Katedra sociologie.
- SOURALOVÁ, Adéla. Vietnamese Immigrants in the Czech Republic: Hiring a Czech Nanny as a Post-Migratory Family Settlement Strategy. In HAHN, Sylvia a Stan NADEL (eds.). *Asian Migrants in Europe. Transcultural Connections*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht Unipress, 2014, s. 95–112. ISBN 978-3-8471-0254-0.
- VAIOU, Diana a Maria STRATIGAKI. From ‘Settlement’ to ‘Integration’: Informal Practices and Social Services for Women. *European Urban and Regional Studies*, 2008, roč. 15, č. 2, s. 119–131. ISSN 1461-7145.
- WALL, Karin a José S. JOSÉ. Managing Work and Care: A Difficult Challenge for Immigrant Families. *Social Policy & Administration*, 2004, roč. 38, č. 6, s. 591–621. ISSN 1467-9515.
- WILLIAMS, Allan M. a Vladimír BALÁŽ. Winning, then Losing, the Battle with Globalisation: Vietnamese Petty Traders in Slovakia. *International Journal of Urban and Regional Research*, 2005, roč. 29, č. 3, s. 533–549. ISSN 1468-2427.
- WOLF, Diane L. There’s no Place Like ‘Home’: Emotional Transnationalism and the Struggles of Second-Generation Filipinos. In LEVITT, Peggy a Mary C. WATERS (eds.). *The Changing Face of Home: The Transnational Lives of the Second Generation*. New York: Russell Sage Foundation, 2002, s. 255–294. ISBN 0871545179.

Autorka

Adéla Souralová vystudovala doktorské studium na Katedře sociologie Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně. Její disertační práce, obhájená v roce 2013, se věnovala českým chůvám ve vietnamských rodinách. V současné době působí jako odborná asistentka na téže katedře, kde na oddělení Sociální antropologie učí kurzy o migraci, feministické antropologii či přináležením. Participuje také na výzkumném projektu Vzdělávací strategie dětí migrantů a dětí z etnických menšin, podporovaném Grantovou agenturou ČR.

Kontakt: asouralo@fss.muni.cz